

ЗА ПРИЛИКИТЕ И РАЗЛИКИТЕ МЕЖДУ ЕЗИЦИТЕ

Иванова, Е.Ю. & Градинарова, А.А. (2015). *Синтаксическая система болгарского языка на фоне русского*. Языки славянской культуры. Москва. 626 стр.

Стефана Димитрова

Синтактичната система на българския език е описвана нееднократно както у нас, така и в чужбина. Всеки, който се е занимавал дори епизодично с тази лингвистична област, си спомня веднага имената на К. Попов, З. Геннадиева-Мутафчиева, Е. Георгиева, А. Лазарова, Й. Пенчев, Р. Ницолова, Ст. Брезински, П. Пашов, И. Кръпова, Св. Коева, П. Бъркалова, П. Осенова, Й. Тишева, Р. Влахова, Г. Дачева и редица други автори, наши сънародници. Наред с тях изпъкват имената на една доста многобройна група от чуждестранни автори, сред които определено доминират руските и полските езиковеди. И както би могло да се очаква, те работят най-много в съпоставителен план, като избират за *tertium comparationis* или българския език, или родния си език, или някаква абстрактна схема, изградена върху мрежата от идеални конструктивни релации. Всъщност изследвания от последния тип са голяма рядкост и имат епизодичен характер. Тъй като в рецензираната книга става въпрос за съпоставка на български и руски синтактичен материал, ще отбележа някои от най-известните рускоезични автори: М. Г. Рожновска, Т. Н. Молошная, Г. А. Цихун, Б. Ю. Норман, Н. В. Котова, Т. М. Николаева, А. В. Цимерлинг, В. С. Храковски и техните многобройни ученици. Сред руските колеги особено се откроява Елена Юриевна Иванова – водещият автор на

обсъжданата тук книга. Тя е доктор на филологическите науки, професор в Катедрата по славянска филология на Санктпетербургския университет, автор на книгите „Сопоставительная болгарско-русская грамматика. Т. 2: Синтаксис“, „Болгарский язык“. Функционально-коммуникативный синтаксис“, „Логико-семантические типы предложений. Неполные речевые реализации“ и на огромно количество други изследвания на българския синтаксис, свързани с типологията на предикатите, на поведението на агенса, на видовете подчинени изречения, на номинативните изречения, на безглаголни изречения и т.н., и т.н.

В рецензираната книга Елена Иванова има достоен съавтор в лицето на доцента от Софийския университет Алла Анатолиевна Градинарова, която е автор на книгите „Фрагменты болгарско-русского сопоставительного синтаксиса“, „Русская пунктуация в сопоставлении с болгарской. Пунктуация простого предложения“, „Генеративизм: синтаксические теории“, а така също на редица други изследвания по синтаксис на съвременния руски език, в които се обсъждат въпроси на изразяването на специфични значения в определени видове словосъчетания, на редица функционални съответствия между български и руски на конструктивно равнище, на словореда в руски и български, на безличните конструкции, на синтактичните фраземи, на описателните предикати и проч.

В рецензираната книга от А. Градинарова са написани изцяло IV и VI глава, а така също раздел I на V глава; уводът и заключението са написани от двете съавторки, а всички останали глави и раздели са дело на Е. Иванова.

В уводната част изключително добросъвестно са представени съвременните български синтактични разработки, които могат да бъдат определени като структурно-семантични, генеративни (в двата вида: трансформационно-генеративни и нетрансформационно-генеративни), извършени в рамките на семантичния синтаксис (и преди всичко в съответствие с принципите на референциално-ролевата граматика), на граматиката на конструкциите, на формалното описание на българската синтактична система, на изследването на прагматичните аспекти на синтаксиса в книжовния език и разговорната реч, на съпоставителния синтаксис и синтактичната типология. И въпреки че авторките не претендират за пълен и изчерпателен обзор на огромната съществуваща литература, те предлагат на читателя стройна схема на нейните изходни позиции и методологична обусловеност, която ориентира не само чуждестранния потребител (в случая – руския езиковед), но и българските колеги в извършеното досега и в тенденциите на разгръщането на синтактичните ни описания, които предстои да се реализират в близкото и по-далечно бъдеще.

За обект на изследването е приет книжовният вариант на съвременния български език, като се обръща сериозно внимание и на разговорната реч. Като теоретични основи на описанието се приемат селектирани от авторките постулати от най-подходящите за съпоставителни изследвания трудове.

Книгата е изградена толкова стройно, че още по съдържанието читателят може да се насочи към точния отговор на конкретния въпрос, който в даден момент го интересува. Първата глава е посветена на българското просто изречение на фона на руското в структурно-семантичен аспект. Върви се по стандартния път от словосъчетанието към простото изречение в основен и усложнен вид, а оттам към сложното изречение със съчинителна и подчинителна връзка. Открити са всички трудни за носителите на руския език особености на българските синтактични формации, напр. различаването на синтактичния статус на езикови единици от типа жена лекар и стажант лекар (срв. при членуване: жената лекар, но стажант-лекарят); граматичните особености на опитативните изречения с да, дано (да), нека (да), де, които могат да бъдат разглеждани като аналитичен императив, като индекси на желание, надежда, съмнение, съжаление и други модални значения. Не е подминат въпросът за отрицанието – един от централните въпроси както на синтаксиса, така и на семасиологията на различните езици. Българските особености на негацията са изведени прецизно и с подчертано внимание към „най-българската“ им част, към замяната на *не* с *няма*, която има съвсем строга аранжировка, поради което всички позиции се поддават на напълно точно описание. Българският език е представен убедително и от гледна точка на наличието в него на конструкции с нулева местоименна лексема *pro* (напр. *pro* Няма да дойда – срв. с нем. *Ich komme nicht*). Също така убедително звучи и констатацията, че нито в традиционните, нито в съвременните формални граматики на българския език не са очертани условията, при които местоименият подлог все пак може да се използва – има се предвид типът контексти, позволяващи неговата поява. Що се отнася до сложноподчинените изречения, напълно логична е класификацията им, в която основна роля играе характерът на употребения в тях съюз. Типологията на сложното изречение има друга базова същност – тя е изградена върху семантичните характеристики на подчинените изречения. При това, разбира се, не са пренебрегнати начините на въвеждане на тези изречения – така се получава една теоретична поанта, в която си дават среща морфологията и синтаксисът.

Изключително силно впечатление прави втора глава, посветена на референциалните аспекти на българското изречение. Темата за референцията въобще се появява в българското езикознание сравнително късно и досега е представена доста фрагментарно. В разглежданата книга, и по-точно в разглежданата втора глава, е поставена сериозната задача за изясняване на връзката на българските артикли с референцията на именните групи. Казано с думите на авторката на тази глава Е. Иванова, на анализ са подложени денотативният статус на именните групи в българския език и тяхната маркираност с помощта на артиклите. Разбира се, у нас е работено доста много в тази област, но тук се предлага нов подход, свързан с класификацията на денотативните

статуси, предложена от Е. В. Падучева, която създава по-широки възможности за описание и обяснение на различните случаи неопределеност в българския език. Лично на мен особено ми допада описанието на нереферентните именни групи, в които предметът е неопределен както за говорещия, така и за слушащия; макар и кратко, много точно са представени атрибутивните именни групи, в които обектът не може да се смята за индивидуализирана същност, но вече е предложен за разглеждане. Много приятно впечатление оставя тълкуването на референциалния статус на именните групи, при което срещата дават теоретични постановки на руската авторка Е. Падучева и българската изследователка Р. Ницолова.

Третата глава е посветена на комуникативната организация на българското изречение и в нея са описани няколко комуникативни стратегии, представляващи специални комбинации на системни и модифициращи компоненти, използвани от говорещите за различни дискурсивни и семантични цели. В тази глава особено ярко проличава функционалната насоченост на книгата и затова напълно естествена е появата на въпроса за актуалното членение, за темата и ремата в изречението и тяхната връзка с левия контекст чрез понятията ново и известно. Във връзка с това са представени съотношенията между три руски комуникативни стратегии – рецесия на темата, неинхерентна тема и суперпозиция на ремата – с българските езикови решения в аналогични ситуации. Свързаната с рецесията и характерна за руския език линейно-интонационна структура не е характерна за българския език, среща се рядко и може да създаде, както твърди И. Пенчев, „нежелателна рематична ситуация“ (срв. напълно нормалното за руския език *Принес я вчера абсолютно все* и доста странното за българския език изречение или по-точно псевдоизречение *Донесох аз вчера абсолютно всичко*). Терминът „неинхерентна тема“, въведен от руските учени А. Н. Баранов и И. М. Кобозева, е свързан с комуникативната ситуация екстрено въвеждане в темата и тогава тема фактически става ситуацията, провокирала дадения изказ. Стратегията за екстремна обосновка на съобщението предизвиква в руския език промени в линейно-интонационната структура на изречението; в българския език подобни промени са възможни, но се срещат значително по-рядко. Без да може да се фиксира някакво правило за строга лимитация на инверсията на определението, все пак наблюденията показват нейната раритетност.

Както вече споменах, функционалната насоченост на изследването проличава още в III глава, но изцяло във функционален аспект е изпълнена IV глава, в която такива категории като пасив, субективен имперсонал, неопределена личностност и безличност са представени от гледна точка на възможността синтактичните конструкции като езикови форми да „потискат“ семантичния субект. Там са представени и описателните предикати като единици на комуникативния синтаксис и фразеосхемите, играещи ролята на тематизатори.

V глава, посветена на словореда в българското изречение, може да се разглежда като закъснял, но много сериозен и аргументиран отговор на спора около българския словоред, възникнал в славянското езикознание твърде отдавна – още на международния конгрес по славистика, състоял се в Киев през 1983 г. Тогава от гледна точка на неносителите на езика се очерта мнение, че българският словоред е непрограмиран и абсолютно свободен. Както пролича още в дискусиите на конгреса, чуждестранните изследователи на езика ни не бяха обърнали достатъчно внимание на ролята на българските клитики. Този спор всъщност изигра положителна роля – вниманието към малките думички у нас именно тогава започна да нараства и да привлича все повече езиковеди. И ето сега четем за клъстерите от клитики, за разширяването на функциите на българското ли и за мястото на сентенциалните клитики в изречението. В пряка връзка с V глава е и посветената на пунктуацията VI глава, която освен теоретичните обосновки има и директна обучаваща цел.

За книгата на Е. Иванова и А. Градинарова може да се пише още много. Тя се чете с интерес, защото е написана увлекателно и логически издържано, защото в нея проличава както толерантното отношение към всички предшественици и съвременни изследователи, така и деликатното въвеждане на редица нови подходи и тълкувания. Високият професионализъм и прекрасното умение за работа с езиковите корпуси я правят полезна както за лингвистите теоретици, така и за всички рускоезични студенти, изучаващи български език. Тя е безспорна ценност и за българските езиковеди най-малко поради факта, че погледът на чуждестранния автор винаги ни кара да видим нещо ново, интересно и незабелязано в собствения си майчин език.

FOR THE SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN LANGUAGES

✉ **Prof. Stefana Dimitrova, DSc.**

Sofia, Bulgaria

E-mail: stediru@abv.bg